

ATRADIMAI

EUSTACHIJAUS VALAVIČIAUS IR LEONO SAPIEGOS LAIŠKAI JUSTUI LIPSIJUI 1604–1606 METAIS

VAIDAS GRINČALAITIS

Vytauto Didžiojo universitetas

ISSN 1392-0588 (spausdintas)

ISSN 2335-8769 (internetinis)

<https://doi.org/10.7220/2335-8769.70.11>

2018. 70

SANTRAUKA. Europoje kilusi humanistinių idėjų sklaida pasiekė ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės intelektualus. Su vienu Europos humanistų Justu Lipsijumi buvo netgi susirašinėjama. Straipsnyje pateikiama Lipsijaus biografija, aptariama jo laiškų specifika, taip pat nagrinėjami dviejų Lietuvos intelektualų – Vilniaus vyskupo Eustachijaus Valavičiaus bei Lietuvos etmono ir kanclerio Leono Sapiegos – laiškai. Šio straipsnio tikslas – nustatyti susirašinėjimo svarbą Lietuvos ir Olandijos tarpkultūrinių ryšių kontekste, to siekiant buvo iškelti du uždaviniai: pirmas, apibūdinti asmenų, kurių dėka buvo užmegztas ryšys su Lipsijumi, vaidmenį epistoliniuose dialoguose. Antra, palyginti esminius naudojamos retorikos panašumus ir skirtumus laiškuose. Straipsnyje nagrinėjami Leideno universiteto archyve esantys Valavičiaus ir Sapiegos laiškai Lipsijui, taip pat Lipsijaus atsakymas Valavičiui. Be to, straipsnyje detalizuojama Lipsijaus laiškų charakteristika ir apžvelgiama jų istorija. Nustatyta, kad Valavičius ir Sapiega rašydami laišką Lipsijui pasitelkė tarpininkus, kuriuos humanistas pažinojo. Laiškuose tarpininkams taip pat skiriama nemažai dėmesio.

RAKTAŽODŽIAI: Justas Lipsijus, korespondencija, laiškai, Eustachijus Valavičius, Leonas Sapiega.

Pirmasis Naujųjų amžių laikotarpis, dar vadinamas Renesansu, arba Atgimimu, parodo europiečių intelektualų mąstysenos lūžį. XV a. Florencijoje prasidėjęs Atgimimas po visą Europą išplito XVI a.¹ Atgimimo laikotarpiu stoicizmo filosofijos studijose daugiausia nuveikė iš Nyderlandų pietinių provincijų kilęs Justas Lipsijus (Justus Lipsius), jo filosofinių tyrimų įtaką šioje sferoje laikoma viena didžiausių².

Lipsijaus gyvenimo metais Olandija kariavo su Ispanija dėl nepriklausomybės. Ispanų valdomos Nyderlandų teritorijos nuolat keitėsi, nes sukilę olandai atsikovodavo savo teritorijas. Galutinai šiaurinės Nyderlandų provincijos (dab. Olandija) ir pietinės Nyderlandų provincijos (dab. Belgija), valdomos ispanų, nusistovėjo tik 1648 m. pasibaigus karui. Todėl straipsnyje šioms dviem šiandien atskiroms

¹ Tatarkiewicz W. *Istorijos filosofija*. Vilnius: Alma littera, 2002, 12–13.

² *Ibid.*, 18.

valstybėms apibrėžti naudojami anuometiniai Nyderlandų pavadinimai, skliaustuose nurodant šiandienos tų vietovių (miestų) teritorinę priklausomybę.

Be mokslinės veiklos, Lipsijus daug susirašinėjo su savo mokiniais, bažnyčių hierarchais (kardinolu Antonijumi Granveliu (Antoine Perrenot de Granvelle), popiežiumi Pauliumi V), diplomatais, Europos politikais (Ispanijos karaliumi Pilypu III Habsburgiečiu (Felipe III de España), Šventosios Romos imperatoriumi Maksimilianu II). Jo korespondentiniai kontaktai greitai apėmė Nyderlandus, Prancūzijos, Italijos ir kitus Habsburgų valdomus kraštus. Iš savo korespondentų gaudavo naujų kontaktų ir šitaip Lipsijus plėtė pažįstamų ratą. Dėl to jo korespondentinis tinklas vėliau nusidriekė toli į Rytus apimdamas tokius regionus kaip Vengrija, Silezija, Lenkija, Lietuva, Latvija, Ukraina ir Maskva. Iš viso Vidurio ir Rytų regiono intensyviausiai jis susirašinėjo su Silezija ir Abiejų Tautų Respublika³. Vokiečių istorikas Gerhardas Oestreichas yra suskaičiavęs apie 700 Lipsijaus korespondentų⁴.

Tarp bažnyčios hierarchų ir politikų buvo Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius (Eustachy Wołłowicz) ir LDK didysis etmonas Leonas Sapiega (Lew Sapieha). Šiame straipsnyje analizuojami Valavičiaus bei Sapiegos laišakai Lipsijui ir Lipsijaus laiškas Valavičiui. Valavičiaus laiškas yra saugomas Leideno universiteto bibliotekoje (kartu su Mareko Welserio laišku)⁵. Šis laiškas nebuvo publikuotas ar tyrinėtąs, tik paminėtas 1968 m. Lipsijaus laišku inventorizacijoje⁶. O Lipsijaus laiškas Valavičiui istoriografijoje žinomas kartu su kitais Lipsijaus laiškais, 1607 m. buvo publikuotas⁷, 1808 m. lenkų istorikas Michałas Hieronimas Juszyński laišką išvertė į savo gimtąją kalbą⁸. Dar šis laiškas yra užfiksuotas 1968 m. vykdytoje Lipsijaus laišku inventorizacijoje⁹. Sapiegos laiškas Lipsijui taip pat yra Leideno universiteto bibliotekoje¹⁰, tačiau nebuvo nei publikuotas ar kitaip užfiksuotas. Straipsnio chronologija – nuo 1604 m. birželio 30 d., kai Valavičius parašė laišką Lipsijui, iki 1606 m. vasario, kada laišką parašė Sapiega. Straipsnio tikslas yra nustatyti

³ De Landtsheer J. *Iusti Lipsi Epistolae after Half a Century: Status Quaestionis and Prospects*. In *Renaissance and Humanism from the Central-East European Point of View*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015, 203.

⁴ Dąbkowska-Kujko J. *Justus Lipsjusz i dawne przekłady jego dzieł na język polski*. Lublin: Wydawnictwo Katoickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2010, 80.

⁵ 1604 m. birželio 30 d., Eustachijaus Valavičiaus laiškas Justui Lipsijui, Leiden Universiteits bibliotheek, Lip. 4, l. 71.

⁶ Gerlo A., Vervliet H. D. L. *Inventaire de la correspondance de Juste Lipse 1564–1606*. Anvers: Éditions Scientifiques Érasme, 1968, 370.

⁷ 1604 m. liepos 30 d., Justaus Lipsijaus laiškas Eustachijui Valavičiui, *Epistolarum selectarum centuria quarta. Miscellanea postuma*. Antverpia: Ex Officina Plantiniana, 1607, 80–81.

⁸ Juszyński M. H., *Do Eufstachiego Wołłowicz, Myśli y zdania moralne z pism Justa Lipsiusza wyjęte z dodatkiem jego listów pisanych do różnych Panów polskich*. Kraków: w Druk. Groblewskoey, 1808, 128–129.

⁹ Gerlo A., Vervliet H. D. L. *Ibid.*, 371.

¹⁰ 1606 m. vasario mėn., Leono Sapiegos laiškas Justui Lipsijui, Leiden, Universiteits bibliotheek, Lip. 4, l. 199.

šios korespondencijos svarbą Lietuvos ir Olandijos tarpkultūrinių ryšių kontekste. Nagrinėjant iškeltus uždavinius, pirmiausia mėginama nustatyti asmenų, kurių dėka buvo užmegztas korespondencijos kontaktas su Lipsijumi, vaidmuo šiuose laiškuose. Be to, juose bandoma atrasti esminius šių Lipsijaus korespondentų iš Lietuvos retorikos panašumus ir skirtumus. Atliekant tyrimą taikyti analitinis ir sintezės metodai.

Valavičiaus susirašinėjimą su šiuo humanistu mini Liudas Jovaiša¹¹ ir Aušra Rinkūnaitė¹². Visgi Lenkijos istoriografijoje ši tema minima dažniau. Korespondenciją tarp Lipsijaus ir Valavičiaus mini Justina Dąbkowska-Kujko¹³ ir Andrzejus Borowski¹⁴, o plačiau Lipsijaus atsakymą Valavičiui apžvelgė Marekas Janickis¹⁵. Sapiegos laiškas Lipsijui tėra paminėtas tikrai lenkiškoje istoriografijoje¹⁶. Iš šio literatūros sąrašo matyti, kad Lietuvoje ši tema yra labai mažai žinoma.

HUMANISTO JUSTO LIPSIJAUŠ GYVENIMAS IR VEIKLA

Justas Lipsijus gimė 1547 m. spalio 18 d. Overiselyje (Overijssel) mažam kaimelyje tarp Briuselio ir Leuveno. Savo neeilinius gabumus įrodė dar Kelno jėzuitų gimnazijoje, kurioje mokėsi graikų ir lotynų kalbų. Vėliau 1568 m. rugpjūčio mėnesį, dar studijuodamas Leuveno universitete teisę, jis paliko savo gimtąją šalį ir 1569 m. gegužės mėnesį pradėjo tarnauti pas kardinolą Granvelį Romoje kaip korespondencijos lotynų kalba sekretorius. Lipsijus daug laisvalaikio praleido Romos bibliotekose skaitydamas knygas ir rankraščius apie šio miesto senovę. Ši darbo vieta bei pirmoji publikacija, išleista Kristupo Plantino spaustuvėje¹⁷, leido jam įsitvirtinti tarp Romos intelektualų ir praplėsti savo turimų kontaktų tinklą. 1570 m. antroje pusėje jis grįžo atgal į Leuveną ir tęsė teisės studijas, tačiau 1571 m. pabaigoje turėjo vėl išvykti į Vieną. Čia praleidęs keletą mėnesių išvyko į Vokietiją, kur 1572 m. spalio mėnesį gavo Jenos universiteto istoriko vietą. Šioje pozicijoje išbuvo iki 1574 m. kovo mėnesio. Vėliau dar kelis mėnesius praleido Kelne, kur rinko medžiagą apie Tacitą. Galiausiai 1575 m. rugsėjo mėnesį grįžo atgal į Belgiją.

¹¹ Jovaiša L. *Vilniaus vyskupai ir jų portretai*. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2016, 62.

¹² Rinkūnaitė A. *Bibliotheca Sapiehana* – europinės LDK kultūros veidrodis. In *Bibliotheca sapiehana: Vilniaus universiteto bibliotekos rinkinys*: katalogas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, XXI.

¹³ Dąbkowska-Kujko J. *Ibid.*, 99.

¹⁴ Borowski A. Justus Lipsius and the Classical Tradition in Poland, *Iustus Lipsius Europae lumen et columen*. Leuven: Universitaire Pers Leuven, 1999, 4.

¹⁵ Janicki M. Willa Eustachego Wollowicza w Werkach pod Wilnem i jej epigraficzny program ideowy. *Barok*, 1995, nr. 4, 132.

¹⁶ Dąbkowska-Kujko J. *Ibid.*, 99; Borowski A. *Ibid.*, 4.

¹⁷ Lipsi I. *Variarum lectionum libri IV*. Antwerpiae: Ex officina Christophori Plantini, 1569.

1576 m. sausio mėnesį Lipsijus baigė studijas Leuvene. Tačiau dėl sudėtingo politinio klimato pietų Nyderlanduose 1578 m. kovo mėnesį atvyko į Leidoną. Šiame mieste humanistas praleido pačius produktyviausius savo gyvenimo metus¹⁸. Būtent šiame mieste jis savo filosofines idėjas papildė ir pakartotinai publikavo. Taip pat čia išėjo papildyta jo studija apie Tacitą. Leidene jis išleido savo pagrindinius traktatus „Apie Pastovumą“ („De Contantia“) ir „Valstybė“ („Politica“), kurie susilaukė didelio susidomėjimo visoje Europoje, taip pat ir Lietuvoje¹⁹. Vis dėlto Lipsijus ne kartą galvojo palikti Leidoną, be to, jo sutuoktinė nerimaudama prašė jį palikti kraštą, iš kurio galiausiai iškeliavo 1591 m. kovo mėnesį²⁰.

Po pusantrų metų kelionių tarp Spa ir Lježo 1592 m. rugpjūčio 9 d. Lipsijus atvyko į Leuveną, kur gavo istorijos ir lotynų kalbos dėstytojo vietą. Nepaisant gausybės pasiūlymų atvykti į Vokietiją, Prancūziją ir Italiją, jis daugiau niekada taip ir nepaliko savo gimtosios šalies. Čia jis toliau tęsė savo darbus, publikavo laiškus, skyrė dėmesį stoicizmo filosofijos tyrimams. 1598 m. užbaigė savo senovės istorijos traktatų seriją²¹. Tačiau tuo metu Leuveno universitetas, išvargintas Nyderlandų nepriklausomybės karo, buvo smarkiai nusukdęs. Todėl Lipsijus negavo nei aukšto, nei reguliaraus darbo užmokesčio, nors Ispanijos karalius Pilypas II 1595 m. gruodžio mėnesį pasiūlė jam prestižinę karališkojo istoriografo (*historiographus regius*) vietą su kasmetinę 1000 florinų užmokesčiu²².

Jo intelektualinius gabumus pastebėjo ir kiti Ispanijos didikai. 1599 m. lapkričio mėnesį Ispanijos karūnos valdytojas Nyderlanduose Albrechtas VII Habsburgietis ir jo sutuoktinė, Pilypo II duktė Izabelė (Isabel Clara Eugenia) nusprendė samdyti Lipsijų kaip tarną, kuris mokytų politikos bei kitų dalykų²³.

Sulaukęs daugybės pažįstamų ir mokinių prašymų, jis parengė naujas savo laiškų publikacijas „Centuriae“²⁴. Paskutiniai Lipsijaus gyvenimo metai buvo skirti išimtinai tik filosofijai. Tuo metu jis parašė du traktatus apie Šventosios mergelės stebuklus

¹⁸ De Landtsheer J. *Ibid.*, 200.

¹⁹ *Ibid.*, 199–201.

²⁰ Dąbkowska-Kujko J. *Ibid.*, 80–81.

²¹ Lipsi I. *Admiranda sive de magnitudine romana: libri IV*. Antverpiae: Ex officina Plantiniana, 1598.

²² Dąbkowska-Kujko J. *Ibid.*, 88.

²³ *Ibid.*, 91.

²⁴ Lipsijaus „Centuriae“ laiškų rinkiniai turi kelis serijinius leidimus. Pagrindinė serija yra „Įvairiosios šimtinės“ („Centuriae Miscellanae“), kurioje sudėti korespondentų laišakai iš visos Europos. Šią seriją sudaro penki tomai: pirmas publikuotas Leidene 1586 m., antras – Leidene 1590 m., trečias – Antverpene 1601 m., ketvirtas ir penktas tomai publikuoti jau po Lipsijaus mirties Antverpene 1607 m. Taip pat 1602 m. Antverpene Lipsijus išleido tris „Belgų šimtinės“ („Centuriae ad Belgas“) tomus. Dar tais pačiais metais Antverpene Lipsijus išleido po vieną „Viena vokiečių ir prancūzų šimtinė“ („Centuria Singularis ad Germanos et Gallos“) ir „Viena italų ir ispanų šimtinė“ („Centuria Singularis ad Italos et Hispanos“) publikuojamų laiškų tomus.

Halėje²⁵ ir Scherpenhevelyje²⁶, o trečiojo panašaus traktato išleisti nespėjo²⁷. 1606 m. kovo 20 d. jausdamas artėjančią mirtį Lipsijus atliko išpažintį, gavo paskutinį patepimą ir surašė testamentą. Biblioteką užrašė sesers anūkui Viljamui Grevijui (Willem Grevius), kuriam tuo metu tebuvo 13 metų. Savo laiškų rinkinius patikėjo Johanui Voverijui (Johannes Wowerius)²⁸. Lipsijus mirė po trijų dienų, kovo 23 d.²⁹

JUSTO LIPSIJAUS KORESPONDENCIJOS APIBŪDINIMAS

Lipsijaus korespondencija turi savo istoriją. Pirmieji Lipsijaus žinomi laiškai buvo parašyti dar XVI a. septintą dešimtmetį. Paskutinius laiškus Lipsijus parašė 1606 m. kovo 14 d.³⁰ Dėl plataus korespondencijos tinklo prireikė kone mėnesio, kol žinia apie Lipsijaus mirtį pasiekė visus jo korespondentus. Vėliausias Lipsijui parašytas laiškas, datuojamas 1606 m. balandžio 18 d., yra iš Perudžos Marko Antonijaus Bonciario³¹. Iš viso išliko 4 300 laiškų, rašytų paties Lipsijaus arba skirtų jam. Vidutiniškai jis parašydavo po 2 ar 3 laiškus per savaitę. 2 800 jo laiškų buvo publikuoti, kiti 1 500 dar neišleisti. Tačiau pažymėtina, kad nėra visiškai ištirti ir tie laiškai, kurie jau buvo publikuoti³². Šiame skyriuje bus trumpai apžvelgta jo kelių šimtų metų laiškų istorija ir apibūdinta laiškų specifika.

Vienas esminių veiksnių, lėmusių jo korespondencijos pokyčius, buvo to meto Nyderlanduose vyravusi politinė bei religinė situacija. 1578–1591 m. jam gyvenant Leidene, šiaurinėje Nyderlandų dalyje, kur dominavo kalvinistai, buvo smarkiai sumažėjęs siunčiamų laiškų kiekis į katalikiškus kraštus, Italiją ir Ispaniją. Tačiau nuo 1591 m. vasaros, kai palikęs Leideną laikinai apsigyveno Lježe, korespondencija su katalikiška Pietų Europa išaugo. O kol gyveno palyginti religiškais neutraliame Lježe, korespondencija su pažįstamais iš šiaurinių Nyderlandų provincijų liko nepakitusi. Bet persikėlus į katalikišką Leuveną korespondencija su pažįstamais intelektualais, įsikūrusiais kalvinistiškose šiaurinėse Nyderlandų provincijose, smarkiai sumažėjo, o su kai kuriais net visai nutrūko. Lipsijus suprato, kad tai yra

²⁵ Halė (Halle) – miestas, šiuo metu esantis Vokietijoje, Saksonijos-Anhalto žemėje. Oficialus pavadinimas Halė prie Zalės (*Halle an der Saale*).

²⁶ Scherpenhevelis (Scherpenhevel) – dabar miestas šiaurinėje Belgijos dalyje, Flamanų Brabanto provincijoje.

²⁷ Dąbkowska-Kujko J. *Ibid.*, 202.

²⁸ *Ibid.*, 104.

²⁹ Kot S. *Polska Złotego Wieku a Europa: studia i szkice*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1987, 556.

³⁰ Gerlo A., Vervliet H. D. L. *Ibid.*, 402.

³¹ *Ibid.*, 403.

³² Dąbkowska-Kujko J. *Ibid.*, 101.

kaina už tai, kad gyvendamas ispanų kontroliuojamuose Nyderlanduose nesukeltų kokių nors valdžios įtarimų³³.

Pirmasis žinomas korespondentinis kontaktas su Lipsijumi iš ATR įvyko per Stanislovą Rešką (Stanisław Reszka, Rescius). Jis buvo Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Zigmanto Vazos atstovas Neapolio teisme ir jau seniai, dar prieš 1591 m., domėjosi Lipsijaus erudicija. Per Lipsijaus pažįstamą jėzuitą Pranciškų Bencį (Francesco Benci) 1593 gegužės 1 d. jis parašė laišką Lipsijui. Vėliau juo sekė ir kiti ATR veikėjai³⁴.

Be Reškos, Valavičiaus ir Sapiegos, iš ATR Lipsijui rašė karūnos etmonas Jonas Zamoiskis (Jan Zamoyski), jo sūnus Tomas Zamoiskis (Tomasz Zamoyski), Krokuvos vyskupas Bernardas Mociejovskis (Bernard Maciejowski), Sandomierskio vaivada Jurgis Mnišekas (Jerzy Mniszek), Lvovo arkivyskupas Jonas Dimitrijus Solikovskis (Jan Dymitr Solikowski), rašytojas ir Lvovo burmistras Jonas Alembekas (Jan Alembek), Podolės Kameneco vyskupas Jonas Andrius Pruchnickis (Jan Andrej Próchnicki), karališkasis sekretorius Davidas Hilchenas (Dawid Hilchen), Silezijos profesorius Andrius Šoneusas (Andrzej Schoneus), Krokuvos vaivada Jonas Tenčinskis (Jan Tęczyński), poetas Simonas Simonovičius (Szymon Szymonowi)³⁵, Lvovo rašytojas ir teisininkas Stanislovas Kšištanovičius (Stanisław Krzyszczanowicz).

Tarp šių ATR veikėjų itin svarbų vaidmenį atliko lenkų poetas Simonovičius. Nėra žinoma, kada Simonovičius pirmą kartą susidūrė su Lipsijumi, tik spėjama, jog po 1592 metų, kai gyveno Leuvene. Lipsijus itin domėjosi J. Zamoiskio intelektu, o Simonovičius šį didiką labai gyrė. Dėl susirašinėjimo J. Zamoiskis ir Zamostės akademija tapo vieta, iš kurios buvo palaikomas ryšys su Nyderlandais. Ne vien Simonovičius padėjo Lipsijui užmegzti kontaktą su Zamoiskiu, neretai tarpininkavo ir Hilchenas. Jis buvo Rygos miesto sekretorius ir humanistas, turėjęs daug tarptautinių kontaktų. Hilchenas pagelbėjo susiekti su Lipsijumi ir Zamoiskiui, ir Leonui Sapiegai³⁶.

Taip per susirašinėjamą šio humanisto idėjos pasklido ir po ATR. 1595 m. Krokuvoje pasirodė Lipsijaus veikalas „Politika“. Netrukus 1600 m. Vilniuje, Juzefo Korsako (Józef Korsak) spaustuvėje, Jonas Petrovičius (Janusz Petrowicz) išleido „De Constantia Libri Duo“³⁷. Kad šio žymaus humanisto knygos darė poveikį ir Lietuvos moksliniam bei intelektualiniam gyvenimui, rodo kiek daug LDK politikos veikėjų ir bažnyčios hierarchų buvo įsigiję jo knygų. Be Valavičiaus ir Sapiegos, Lipsijaus knygų turėjo Jonas Karolis Chodkevičius, Lietuvos dominikonų

³³ De Landtsheer J. *Ibid.*, 204.

³⁴ Kot S. *Ibid.*, 552.

³⁵ Dałbkowska-Kujko J. *Ibid.*, 99.

³⁶ Borowski A. *Ibid.*, 9.

³⁷ Kot S. *Ibid.*, 553.

provinciolas Dominikas Sivickis, Kilmingųjų kolegijos profesorius Dovydas Pilchovskis, Smolensko vyskupas Boguslavas Korvinas-Gosievkis³⁸. Žymūs ATR žmonės ne tik jam rašė ar skaitė jo knygas, bet ir susitikdavo asmeniškai, ypač tie, kurie studijavo Leuveno universitete. Tarp tokių buvo Kristupas Zbaraskis (Krzysztof Zbaraski), Aleksandras Zalavskis (Aleksandr Załawski), Konstantinas Zalavskis (Konstantin Załawski), Konstantinas Ostrogiškis (Konstantin Ostrogiski) ir Jonas Ostrogiškis (Janusz Ostrogiski). Taip pat paminėtina, kad Lipsijus skaitė paskaitas Mikolajui Mnišekui (Mikołaj Mniszch) ir Zigmuntui Mnišekui (Zygmunt Mniszch)³⁹. Dėl didelio atstumo tarp ATR ir Nyderlandų šiame regione esantiems korespondentams skirti laiškai buvo mažesnės apimties nei Vakarų Europos intelektualams.

Remiantis lenkų istoriku Borowskiu, ši korespondencija paliko ryškų pėdsaką ATR – nuo Lipsijaus pažinties su ATR gyvenusiais lenkų, lietuvių ir rusėnų intelektualais prasidėjo lenkų literatūros perėjimas iš renesanso į baroką. Dėl šių kultūrinių mainų lotyniškasis renesanso humanizmo kultūros elementas su sarmatizmo kultūra įgijo savitų bruožų ir transformacijų. Susirašinėjimas su ATR intelektualais pakeitė Lipsijaus požiūrį į šios valstybės institucijas, ypač jos kultūrą, turėjusią jam pažįstamų romėniškų elementų⁴⁰.

Intelektualinę savo laiškų svarbą Lipsijus suprato, iš pradžių juos rinko ir sisteminio, o vėliau nusprendė publikuoti. 1586 m. Leidene išleido pirmąjį savo korespondencijos tomą⁴¹. Publikuojama laiškų serija pavadinta „Atrinktų laiškų šimtinė“ („*Epistolarum selectorum centuria*“), t. y. tiek laiškų atrinkta į tomą. Kiek vėliau išėjo antras bei trečias tomas. Lipsijus jau buvo atrinkęs laiškus ketvirtam ir penktam tomui, bet nespėjo išleisti, mirė. Todėl pagal Lipsijaus testamentą likusius tomus rengė ir publikavo Voverijus⁴². Lipsijus savo testamente dedikavo šias knygas ATR intelektualams. Ketvirtąją savo laiškų šimtinę „*Centuria quarta*“⁴³ jis dedikavo Reškos rėmėjui Neapolyje, būsimam Kamenico vyskupui Prunickiui. Penktąją šimtinę „*Centuria quinta*“⁴⁴ – Zamoiskiui⁴⁵.

Vėliau Lipsijaus laiškai nebuvo publikuojami daugiau nei šimtą metų. 1660 m. daugumą Lipsijaus laiškų įsigijo jo paveldėtojas Constantinas Huygensas. Ilgą laiką

³⁸ Ulčinaitė E. Europos humanistų knygos Lietuvoje (XVI–XVIII a.). In *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis. 1999*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2000, 449.

³⁹ Kot S. *Ibid.*, 553

⁴⁰ Borowski A. *Ibid.*, 6.

⁴¹ Lipsi I. *Epistolarum selectorum centuria prima*. Leiden: Ex Officina Christophori Plantini, 1586.

⁴² Dąbkowska-Kujko J. *Ibid.*, 100.

⁴³ Lipsi I. *Epistolarum selectorum centuria quarta. Miscellanea postuma*. Antverpiae: Ex officina Plantiniana, 1607.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ De Landtsheer J. *Ibid.*, 208.

apie šiuos laiškus nebuvo nežinoma, tik 1722 m. vasario mėnesį viešame aukcione Hagoje buvo parduodamas Huygenso turtas, taip Lipsijaus laišakai pateko į Leideno universitetą. Lipsijaus laiškų įsigijo ir keli Leideno miesto tarybos nariai, kurie vėliau perdavė juos Leideno viešajai bibliotekai. Per aukcioną dalį Lipsijaus bibliotekos rankraščių nusipirko Leideno universiteto profesorius Pieteris Burmanas. Kelerius metus rengęs humanistų laiškus, jis išleido penkis tomus. Pirmas tomas pasirodė 1724 m., o paskutinis – 1727 m. Juose buvo ir Lipsijaus laiškų kolekcija, kuri vertinama kaip didžiausia ir vertingiausia, joje publikuoti 858 Lipsijaus laišakai⁴⁶. Po to Lipsijaus korespondencija buvo pamiršta ir iki XX a. vidurio nesulaukė rimto susidomėjimo⁴⁷.

Lipsijaus korespondencija vėl prisiminta XX a. septintą dešimtmetį, kai Aloisas Gerlo ir Hendrikas Vervlietas susisieikė su Europos universitetais bei bibliotekomis ir gavo gana daug duomenų apie Lipsijaus korespondenciją. Jie suregistravo Lipsijaus laiškus į vieną veikalą, kurį jiems išleisti padėjo Ireen Vertessena. Dar vėliau prie dviejų istorikų prisijungė ir trečias Marcelis Nauwelaertsas, 1978 m. jie išleido pirmąją laiškų dalį, kurią sudarė 293 laišakai, apimantys 1564–1583 m. laikotarpį⁴⁸. Ir šiuo metu Lipsijaus laiškus vis dar publikuoja Karališkoji Belgijos akademija⁴⁹.

Dauguma Lipsijaus laiškų rašyti lotynų kalba, taip pat ir laišakai, kuriuos jis rašė į Lietuvą. Labai retai Lipsijus rašė gimtąją olandų kalba, tokie laišakai sudaro mažiau nei vieną procentą. Lipsijaus korespondencijoje yra laiškų prancūzų kalba, kuria rašė laiškus savo tėvui Johanui Lipsijui (Johannes Lipsius). Yra keli atvejai, kai Lipsijus vidurį laiško be jokios priežasties pradeda rašyti kita kalba. Taip pat retai vartojo laiškuose italų kalbą. Žinomas vienas laiškas, parašytas graikų kalba⁵⁰.

Nors Lipsijaus korespondencija yra unikali, bet jos tyrinėjimai yra gana komplikuoti. Pirmiausia dėl to, kad Lipsijus rašė sunkiai įskaitomu raštu. Dėl jo rašyenos turėjo vargo ne tik šių dienų tyrinėtojai, bet ir jo laiškų leidėjai daugiau nei prieš puspenkto šimto metų. Anuomet spausdinant palikdavo tuščius tarpus vietoj

⁴⁶ Burmannus P. *Sylloges epistolarum a viris illustribus scriptarum tomi quinque*. Leiden: Apud Samuelem Luchtmans, 1727. Dauguma Justo Lipsijaus laiškų publikuota pirmame tome, kita dalis antrajame.

⁴⁷ De Landtsheer J. *Ibid.*, 211.

⁴⁸ *Ibid.*, 198.

⁴⁹ Karališkoji Belgijos akademija yra publikavusi nenuoseklia tvarka šiuos Lipsijaus laiškų tomus: Gerlo A., Nauwelaerts M. A., Vervliet H. D. L. *Iusti Lipsi Epistolae. Pars I: 1564–1583*. Brussels: Peeters, 1978; Nauwelaerts M. A., Sué S. *Iusti Lipsi Epistolae. Pars II: 1584–1587*. Brussels: Peeters 1983; Sué S., Peeters H. *Iusti Lipsi Epistolae. Pars III: 1588–1590*. Brussels: Peeters, 1987; Sué S., De Landtsheer J. *Iusti Lipsi Epistolae. Pars IV: 1591*. Brussels: 2012; Kluyskens J., De Landtsheer J. *Iusti Lipsi Epistolae. Pars V: 1592*. Brussels: Peeters, 1991; De Landtsheer J. *Iusti Lipsi Epistolae. Pars VI: 1593*. Brussels: Peeters, 1994; Peeters H. *Iusti Lipsi Epistolae. Pars IX: 1596*. Brussels: Peeters, 2019; Papy J. *Iusti Lipsi Epistolae. Pars XIII: 1600*. Brussels: Peeters, 2000; De Landtsheer J. *Iusti Lipsi Epistolae. Pars XIV: 1601*. Brussels: Peeters, 2006.

⁵⁰ *Ibid.*, 210.

neperskaitomų žodžių, o vėliau pats Lipsijus juos įrašydavo⁵¹. Dar daugiau problemų kyla dėl datavimo. Kadangi mėnesius dažniausiai rašydavo sutrumpintai, kai kada mėnesių pavadinimai išsikraipydavo. Be to, problemiška ir laiškų chronologija, nes Lipsijus naudojo romėnų kalendorių, o jo korespondentai stengėsi laikytis dabartinės laiko matavimo sistemos. Tačiau ir tokiais atvejais reikia įvertinti – rašyta pagal Julijaus ar pagal Grigaliaus kalendorių⁵².

EUSTACHIJAUS VALAVIČIAUS KORESPONDENCIJA SU JUSTU LIPSIJUMI

Šiame skyriuje bus trumpai pristatyta Valavičiaus biografija iki jam tampa vyskupu, detalizuojant jo kelionę į Augsburgą. Pagrindinis šio skyriaus akcentas yra Valavičiaus korespondencija su Lipsijumi, kuri yra išsamiai nagrinėjama.

Būsimasis Vilniaus vyskupas gimė 1571 m. Jo tėvas buvo protestantas (kalvinistas), Lietuvos maršalka Jonas Valavičius. Motina Ona Kapčiūtė buvo stačiatikė. Kataliku tapo studijuodamas Vilniaus kolegijoje ir akademijoje⁵³. Apie 1592–1597 m. studijavo Italijoje: Paduvos ir Perudžos universitetuose teisę, o Romoje – teologiją. Romoje buvo grafo Henriko Firlejaus šeimynykštis. Taip pat būsimasis vyskupas šiame mieste buvo išventintas į kunigus. Romoje kaip vertėjas dalyvavo sudarant Lietuvos ir Lenkijos stačiatikių uniją su Katalikų bažnyčia. 1597 m. grįžo ir tapo Vilniaus kapitulos prelatu bei Trakų klebonu⁵⁴. Be religinių pareigų būsimasis vyskupas turėjo ir kitų pareigybių. 1599–1615 m. buvo LDK valstybės referendorius. 1600 m. gruodžio 12 d. Vilniaus kapitulos išrinktas pasiuntiniu į Seimą. 1604 m. išvyko į Augsburgą⁵⁵.

Šioje kelionėje jis lydėjo Augsburgėje besimokantį Mikalojų Kristupą Radvilą (Mikołaj Krzysztof Radziwiłł). Atvyko į šį miestą 1604 m. kovo mėnesį. Augsburgas buvo Radviloms gerai pažįstamas miestas. Radvilos čia palaikė artimus ryšius su žinomomis bankininkų Fuggerių ir Welserų šeimomis. Ypač su Kristupu ir Mareku Fuggeriais bei Mareku Welseriu⁵⁶. Radvilos paskatintas Valavičius, tarpininkaujant Welseriui, 1604 m. birželio 30 d. išsiuntė laišką Lipsijui.

1604 m. birželio 30 d. Eustachijaus Valavičiaus laišką sudaro dvi dalys. Pirmoji užima visą lapą, antroji – apie pusę. Laiško pradžioje Valavičius džiaugėsi,

⁵¹ *Ibid.*, 213.

⁵² *Ibid.*, 214.

⁵³ Petkus V. *Vilniaus vyskupai Lietuvos istorijoje*. Vilnius: Petro ofsetas, 2002, 369.

⁵⁴ Jovaiša L. *Ibid.*, 62.

⁵⁵ Ališauskas V., Jaszolt T., Jovaiša L., Paknys M. *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 2. Vilnius: Aidai, 2009. 88.

⁵⁶ Chachaj M. *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów: od początku XVI do połowy XVII wieku*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1995, 58.

kad Welserio dėka jam pavyko parašyti laišką. Pirmą kartą rašydamas Lipsijui į jį kreipėsi gana atsargiai ir labai mandagiai: „Exilui gaudio ad sonum illum insignis tua Humanitatis, <...> Non ignoti mihi quidam ignotus tibi licet...“ Laiške dažnai minimas Welseris, kuris nepaprastai giriamas. Tačiau daugiausia pagyrimų skirta būtent laiško adresatui ir prašoma kokios nors Lipsijaus knygos. Pabaigoje linkima sveikatos „Ita nostro, et ego animo precor. Vale vir doctissime, et me amantissimum tui...“ ir nurodoma data pagal romėnų kalendorių. Antroje laiško dalyje, kuri prasideda po datos, pristato save. Šį laišką Valavičius laiko kaip dovaną Lipsijui iš savo krašto: „Porro, munusculum Sarmaticum quod manum habei, tibi mitto, indicum ego ignum magni in te amoris“. Pats Valavičius laiko Lietuvą savo tėvyne ir apie ją gana gerai atsiliepia: „Mitto et descriptionem, <...> Lithuania patria mea, quo super opera“. Valavičius laiške pasiremia senovės graikų poetu Bionu (Bion), nurodydamas jį kaip pavyzdinę tyrinėtoją ir rašytoją: „Princepis viri prodit, et quod forte a nomine ante exantins Borysthenis quoq̄ teactum descriptum Hic videbis abilo fuere, qui diligentur omnia inspicerent, observarent, describerent.“ Laiško pabaigoje Valavičius vėl dar kartą palinki sveikatos Lipsijui: „Tu mi Lipsi, iterum vale“.

Lygiai po mėnesio (liepos 30 d.) Lipsijus atsakė Valavičiui neįprastai draugišku ir giriančiu tonu. Tiek iš Lipsijaus laiško Valavičiui, tiek iš Lipsijaus laiško Welseriui matyti, kad jis iš tiesų buvo susižavėjęs Valavičiaus erudicija. Jo laiškai pranoko mandagų ir oficialiuose to meto laiškuose naudojamą retoriką⁵⁷. Į Valavičių kreipėsi stebėdamasis, jog jam netikėtai pasitaikė galimybė atrašyti tokiam žmogui. Jam kėlė nuostabą, kad garsas apie jį pasiekė net ir tokius tolimus kraštus: „Quid ita? Quia sic amanter vel Lipsi nomen petuenisse multum sit“. Džiaugėsi, kad Welserio dėka pavyko užmegzti šį ryšį. Nors Lipsijus laiške rašė, jog nei meilikauti, nei pašiepti nesiekia. Laiške juntamas vos tramdomas žavėjimasis Valavičiaus erudicija. Pats Lipsijus manė, jog visoje Europoje yra žinomas dėl požiūrio į praeities dorovę ir senovės papročius: „verutas, <...> inqua, vel artium vel morum: & troque titulo in Europa nostra craret“. Todėl šių dorybių linkėjo ir Valavičiui. Lipsijus kaip artimo meilės pavyzdžiu pasiremia senovės Graikijos veikėju Demetriumi Solonikiečiu: „<...> Demetrium Solikounium (o virum magnum) in ijs locis amisi: veni in locum, amabo ut amau“. Kaip galima suprasti iš laiško, Lipsijus dovanojo Valavičiui knygą, apie kurią šis jau buvo girdėjęs, bet nebuvo matęs: „Munera, quae ad me mitere scribis, nondu vidi: & via longiuscula est“. Toji knyga – tai 1604 m. Plantino spaustuvėje, Antverpene, išleista „Šventoji mergelė Halėje“⁵⁸: „<...> ego ad

⁵⁷ Janicki M. *Ibid.*, 132

⁵⁸ Lipsi I. *Diva virgo Hallensis. Beneficia ejus & miracula fide atque ordine descripta*. Antverpiae: Ex Officina Plantiniana, 1604.

te Divam meam Hallensem, amicitiae tesseram: & sic admitte“. Pabaigoje parašyta atsiveikinimo kalba, kurioje viliamasi, jog laiškas pasieks adresatą. Metai nurodyti pagal romėnišką kalendorių. Tarpininkas tarp Valavičiaus ir Lipsijaus taip pat išsiuntė laišką kartu su Valavičiaus laišku⁵⁹. Lipsijus atsakė ir jam⁶⁰, bet Welserio laiškų analizė išsina už šio straipsnio tyrimo ribų.

Lipsijus atsiuntė ir žadėtą knygą su įrašu, jog tai paties autoriaus dovana. Į viršutinį knygos kietviršį buvo išpaustas auksintas Valavičių giminės herbas „Bogorija“ auksintu kartu su raidėmis EW (t. y. Eustachy Wołłowicz)⁶¹ viršuje. Valavičius, kuris visą likusį gyvenimą žavėjosi krikščioniškuoju Seneka, 1604 m. spalio mėnesį iš Augsburgu išvyko į piligriminę kelionę į Loretą (Italija)⁶². 1610 m. liepos 1 d. Vilniaus akademijos bibliotekoje per kilusį didžiulį gaisrą sudegė dalis vertingų knygų, jėzuitai stengėsi atkurti gaisro nuostolius pirkdami naujas knygas. Valavičius buvo vienas iš geradarių, kuris jėzuitams padovanojo savo knygų rinkinius, tarp jų buvo ir Lipsijaus dovanotoji⁶³. Dėl Valavičiaus dovanotų knygų būta nesusipratimo, nes Vilniaus kapitula prieštaravo, kad vyskupo Eustachijaus Valavičiaus knygos būtų atiduotos Vilniaus akademijai. Tačiau abejones dėl Valavičiaus knygų XVIII a. išskleidė istorikas, akademijos bibliotekos vyresnysis Stanislovas Rostovskis, kuris labai teigiamai apie jas atsiliepė⁶⁴. Šiuo metu Lipsijaus knyga tebesaugoma Vilniaus universiteto archyve.

Apibendrinus galima teigti, jog Valavičius puikiai suprato kam rašo, buvo domėjęsis ne tik išleistais Lipsijaus darbais, bet ir girdėjęs apie būsimus, tarp kurių ir „Šventoji mergelė Halėje“. Stebina tai, kad Lipsijus atrašė ir netgi atsiuntė žadėtąją knygą asmeniui, kurio niekada nebuvo matęs. Tačiau pažymėtina, jog šiam ryšiui reikėjo tarpininko Welserio, kuriuo Lipsijus pasitikėjo, tad iškart su Valavičiumi atsirado artimas kontaktas. Šitaip per pažįstamus plėtėsi ir ryšiai su Nyderlandais. Apie Lipsijų buvo girdėjęs ir kitas žymus Lietuvos politikos veikėjas Sapiega. Jis laišką išsiuntė Lipsijaus mirties metais (1606 m.), kurį plačiau aptarsime kitame skyriuje.

⁵⁹ Brieven van Eustachius Wolovicz (1604 fl.) aan Justus Lipsius (1547–1606), Leiden, Universiteits bibliotheek, inv. nr. Lip. 4 laiško nr. 71.

⁶⁰ Lipsi I. Epist. XCVIII, *Epistolarum selectarum centuria quarta. Miscellanea postuma*. Antverpiae: Ex Officina Plantiniana, 1607, 81.

⁶¹ Račius V. *Vilniaus universiteto bibliotekos plantenai*: katalogas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, 267.

⁶² Chachaj M. *Ibid.*, 59.

⁶³ Rabikauskas P. *Krikščioniškoji Lietuva*. Vilnius: Aidai, 2002, 300.

⁶⁴ Gricius V. Vilniaus akademijos biblioteka, Vilniaus universitetas. In *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštinis. 2004*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, 150–151.

LEONO SAPIEGOS LAIŠKAS JUSTUI LIPSIJUI

Sapiega gimė 1557 m. balandžio 4 d. Tuo metu Sapiegų giminė dar nebuvo labai garsi, nors savarankiškai dalyvavo politinėje veikloje. Daug Sapiegos giminės atstovų buvo Radvilų giminės klientai, todėl Sapiegos dažnai prašydavo šios giminės pagalbos ir užtarimo. Artima giminystė su Radvilomis lėmė, kad Sapiegos tėvas Ivanas Sapiega (Iwan Sapieha) nusprendė atiduoti savo sūnų mokytis į Mikalojaus Radvilo Juodojo dvarą Nesvyžiuje⁶⁵. 1570 m. Sapiega pradėjo mokslus užsienyje, Leipcigo universitete. Po Augusto Žygimanto mirties jis grįžo į Lietuvą. Bet manoma, kad greitai vėl išvyko, ir 4 ar 5 metus maždaug iki 1577–1578 m. studijavo Vokietijos universitetuose. Sapiega ne tik išstudijavo pažangiosios filosofijos ir teisės teorijos pagrindus, bet ir susiformavo kaip Reformacijos šalininkas.

Sapiega pasižymėjo savo gabumais teisės srityje ir kalbų mokėjimu, ypač lotynų. Jo erudiciją pastebėjęs Lietuvos kunigaikštis ir Lenkijos karalius Steponas Batoras 1580 m. po sėkmingų mūšių su rusų kariuomene paskyrė Sapiegą vienu iš savo sekretorių⁶⁶. Dar po metų jis tapo Lietuvos didžiojo kunigaikščio kanceliarijos raštininku. Praėjus pusmečiui nuo 1584 m. sėkmingai pasibaigusių pasiuntinybės derybų su Maskva Batoras paskyrė Sapiegą LDK pakacleriu (1585 m.)⁶⁷. 1589 m. Sapiega gavo antrą pagal svarbą Lietuvoje pareigybę ir tapo LDK kancleriu. Be to, 1588 m., dar būdamas pakaclerio, jis gavo iš LDK kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Zigmanto Vazos privilegiją, kuri suteikė teisę spausdinti Trečiąją Lietuvos Statutą⁶⁸.

Sapiega ne kartą dalyvavo diplomatinėse misijose, 1584 m. vadovavo delegacijai į Maskvą, kuri tų pačių metų pabaigoje sudarė taikos sutartį su Rusija⁶⁹. 1600 m. Sapiega vėl, kaip ir 1584 m., vadovavo diplomatinei misijai į Maskvą. Po ilgų derybų Sapiegai pavyko sudaryti 20 metų taiką su Rusija⁷⁰. Į šią pasiuntinybę įtrauktas žinomas LDK diplomatas ir literatas Elijas Pilgrimovijus, kuris vėliau proza ir eilėmis aprašė sudėtingas derybas ir diplomatų gyvenimą Maskvoje, šlovindamas pasiuntinybės vadovo Sapiegos nuopelnus tėvynei⁷¹. Sapiega dalyvavo diplomatinėse misijose Rygoje, kur galėjo susibendrauti su miesto sekretoriumi Hilchenu. Pirmoji ekspedicija į Rygą įvyko 1589 m., kada Sapiega kartu su Biečo

⁶⁵ Czwołek A. Lew Sapieha i Krzysztof Radziwiłł młodszy. Dzieje trudnej przyjaźni, *Sapiehowie epoki Kodnia i Krasicyzna*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007, 43.

⁶⁶ Lazutka S. *Leonas Sapiega*. Vilnius: Margi raštai, 1998, 39–41.

⁶⁷ Czwołek A. *Ibid.*, 44.

⁶⁸ Lazutka S. *Ibid.*, 50.

⁶⁹ *Ibid.*, 43.

⁷⁰ *Ibid.*, 57–58.

⁷¹ Kiaupienė J. Įvadas. In Pilgrimovijus E. *Didžioji Leono Sapiegos pasiuntinybė į Maskvą, 1600–1601 m.* Vilnius: Žara, 2002, 6.

kaštelionu Severinu Boneru vyko derėtis su šio miesto atstovais po to, kai jame kilo maišto. Šio miesto sekretorius Hilchenas turėjo atsakyti už šį įvykį, tad veikiausiai stengėsi įgyti ekspedicijos dalyvių palankumą siekdamas savo miestui kuo švelnesnių pasekmių⁷². Kita Sapiegos ekspedicija į Rygą vyko 1599 m.⁷³

Sapiega buvo išsilavinęs, į ateitį mąstantis Lietuvos politikas, jo dėka buvo surašytos ir išaugotos 190 Lietuvos Metrikų knygu. Net iš trumpos biografijos matyti, kad Sapiega buvo neeiliniais gabumais apdovanotas to meto žmogus. Svarbią vietą Sapiegos gyvenime užėmė knyga⁷⁴. Iš likusių Sapiegų knygų apie penktadalį (26 proc.) sudaro filosofijos, politikos, ekonomikos, literatūros knygos. Tarp jų buvo ir Lipsijaus knygų. Sapiegų giminės knygos Vilniaus jėzuitams buvo padovanotos 1644 m. dotacija ir 1655 m. Kazimiero Leono Sapiegos testamentu⁷⁵. Kaip svarbus šaltinis šiai asmenybei apibūdinti yra gausūs Sapiegos laišškai. Juose matoma stebėtina įvairialypė autoriaus erudicija. Plačios teisės, istorijos ir filosofijos žinios. Sugebėjimas vienodai sklandžiai rašyti keliomis kalbomis – LDK oficialiaja, lenkų, lotynų, vokiečių kalbomis. Sapiega savo laiškuose nuolat vykusiai įterpdavo biblinius siužetus su aliuzijomis į savo laiką⁷⁶.

Sapiega laišką Justui Lipsijui parašė 1606 m. vasario mėnesį. Kaip galima suprasti, Sapiega kontaktą su Lipsijumi užmezgė per Hilcheną: „Erat quidem meus erga Daudem Hilchnium (nostiquem quom doctum, quam tui studiorem)“, nes šis su Lipsijumi buvo pažįstamas kiek anksčiau nei dauguma Lietuvos ir Lenkijos intelektualų. Remiantis Gerlo ir Vervlieto sudaryta Lipsijaus laiškų inventorizacija, Hilchenas Lipsijui rašė keletą kartų: pirmą – 1598 m. gruodžio 30 d., kitą kartą – 1604 m. lapkričio 4 d., paskutinį – 1606 m. kovo 7 d.⁷⁷

Todėl savo laiške Sapiega nemažą dalį skyrė aprašyti Hilcheną. Teigė, kad yra juo patenkintas ir jį labai gyrė. Vėliau Sapiega pradeda dėstyti savo nuomonę apie patį Lipsijų. Laiške neslepiamas žavėjimasis jo erudicija. Sapiegos laiške reiškiami draugiški jausmai adresatui. Sapiega laiško pabaigoje dar kartą pamini Hilcheną –

⁷² Czwołek A. *Piórem i bulawą. Działalność polityczna Lwa Sapiehy kanclerza litewskiego, wojewody wileńskiego*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012, 80.

⁷³ *Ibid.*, 130.

⁷⁴ Rinkūnaitė A. *Ibid.*, IX.

⁷⁵ Kiek tiksliai Lipsijaus knygų turėjo Sapiegos pasakyti yra sunku, nes 1832 m. uždarius Vilniaus universitetą Sapiegos bibliotekos knygos išsibarstė po carinės Rusijos švietimo įstaigas. Šiuo metu Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomos šios Lipsijaus knygos iš Sapiegų bibliotekos: Lipsi I. *De militia Romana libri quinque*. Antverpius: Ex Officina Plantiniana, 1596; Lipsi I. *Monita et exempla politica libri duo*. Antverpius: Ex Officina Plantiniana, 1605; Lipsi I. *Monita et exempla politica libri duo*. Antverpius: Ex Officina Plantiniana, 1606; Lipsi I. *Opera omnia*. Antverpius: Ex Officina Plantiniana, 1600; Lipsi I. *Politicorum sive Civilis doctrinae libri sex*. Antverpius: Ex Officina Plantiniana, 1604; Lipsi I. *Leges regiae et leges X virales / I. Lipsii operā studiosē collectae*. Antverpius: Ex Officina Plantiniana, 1601.

⁷⁶ Lazutka S. *Ibid.*, 106.

⁷⁷ Gerlo A., Vervliet H. D. L. *Ibid.*, 275.

„Catera ipso Hilchnius noster“. Laiškas atskleidžia, kad Sapiega buvo gerai susipažinęs su Lipsijaus intelektualine veikla. Taip pat matyti, kad Sapiega stengėsi užmegzti artimą draugišką ryšį⁷⁸. Apibendrinus galima teigti, jog Sapiegos laiškas panašus į Valavičiaus. Tačiau jis trumpesnis, labiau orientuojamasi į patį adresatą. Valavičiaus laiške išlaikomas panašus dėmesys tiek adresatui, tiek save pristatant. Skirtingai nei Valavičius, Sapiega neprašo atsiųsti kokią nors knygą. Galima teigti, jog Valavičiaus laiškas Lipsijui tarpkultūrinės komunikacijos su Nyderlandais kontekste yra reikšmingesnis.

IŠVADOS

Valavičiaus ir Sapiegos laišakai rašyti Lipsijui turi ne tik bendrų bruožų, bet ir tam tikrų esminių skirtumų. Pirmiausia laiškus jie rašė per tarpininkus, kurie buvo gerai pažįstami su Lipsijumi ir kuriais jie labai pasitikėjo. Valavičiaus atveju tai buvo pirklys Welseris. Sapiegos atveju Hilchenas. Tiek Valavičiaus, tiek Sapiegos laiškuose Lipsijus labai giriamas, aukštinami jo intelektualiniai gebėjimai. Pažymėtina, kad Valavičius laišką išsiuntė kartu su savu tarpininko Welserio laišku. Tačiau pagrindinis skirtumas yra tas, kad Lipsijus į Valavičiaus laišką atsakė, o Sapiegos atveju atsakymo nebuvo.

Galima tik spėti, kaip būtų susiklostęs tolesnis Lietuvos intelektualų su Lipsijumi susirašinėjimas. Iš nagrinėtų laiškų galima daryti prielaidą, jog intelektualinis bendradarbiavimas turėjo galimybes sėkmingai plėtotis. Šie laišakai parodo, jog Lietuvos humanistai buvo įtraukti į bendrą Lipsijaus kontaktų tinklą. Straipsnyje nagrinėtas Lipsijaus korespondentinis kontaktas tiek su Valavičiumi, tiek su Sapiega parodo, kad Lietuvos intelektualai ne tik skaitė humanistų knygas, domėjosi jų idėjomis, bet ir siekė juos pažinti asmeniškai. Tiesioginis ryšys suteikė galimybę ne tik sparčiau sužinoti Nyderlandų humanistų pasiekimus, bet ir juos pačius supažindino su Lietuvos intelektiniu potencialu. Kuris, kaip matyti iš Lipsijaus laiško Valavičiui, buvo įvertintas labai teigiamai. Tad šie epistoliniai kontaktai prisidėjo sustiprinant Lietuvos ryšį su Olandijos intelektualais.

⁷⁸ 1606 m. vasario mėn., Leono Sapiegos laiškas Justui Lipsijui, Leiden, Universiteits bibliotheek, Lip. 4, l. 199.

LITERATŪRA

- Ališauškas V., Jasoŭt T., Jovaiša L., Paknys M. *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 2: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.* Vilnius: Aidai, 2009.
- Borowski A. Justus Lipsius and the Classical Tradition in Poland. In *Iustus Lipsius Europae lumen et columen*. Leuven: Universitaire Pers Leuven, 1999.
- Chachaj M. *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów: od początku XVI do połowy XVII wieku*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1995.
- Czwołek A. Lew Sapieha i Krzysztof Radziwiłł młodszy. Dzieje trudnej przyjaźni. In *Sapiehowie epoki Kodnia i Krasiczyna*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007.
- Czwołek A. *Piórem i bulawą. Działalność polityczna Lwa Sapiehy kanclerza litewskiego, wojewody wileńskiego*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012.
- Dąbkowska-Kujko J. *Justus Lipsjusz i dawne przekłady jego dzieł na język polski*. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2010.
- Gricius V. Vilniaus akademijos biblioteka, Vilniaus universitetas. In *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis. 2004*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005.
- Janicki M. Willa Eustachego Wollowicza w Wersach pod Wilnem i jej epigrafiyczny program ideowy. *Barok*, 1995, nr. 4.
- Jovaiša L. *Vilniaus vyskupai ir jų portretai*. Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2016.
- Pilgrimovijus E. *Didžioji Leono Sapiegos pasiuntinystė į Maskvą, 1600–1601 m.* Parengė J. Kiaupienė. Vilnius: Žara, 2002.
- De Landtsheer J. Iusti Lipsi Epistolae after Half a Century: Status Quaestionis and Prospects. In *Renaissance and Humanism from the Central-East European Point of View*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015.
- Lazutka S. *Leonas Sapiega*. Vilnius: Margi raštai, 1998.
- Rabikauskas P. *Krikščioniškoji Lietuva*. Vilnius: Aidai, 2002.
- Račius V. *Vilniaus universiteto bibliotekos plantenai: katalogas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015.
- Rinkūnaitė A. *Bibliotheca Sapiehana – europinės LDK kultūros veidrodė*. In *Bibliotheca sapiehana: Vilniaus universiteto bibliotekos rinkinys: katalogas*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.
- Kot S. *Polska Złotego Wieku a Europa: studia i szkice*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1987.
- Tatarkiewicz W. *Istorijos filosofija*, t. 2. Vilnius: Alma littera, 2002.
- Ulčinaitė E. Europos humanistų knygos Lietuvoje (XVI–XVIII a.). In *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis. 1999*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2000.

ŠALTINIAI

- 1604 m. birželio 30 d., Eustachijaus Valavičiaus laiškas Justui Lipsijui, Leiden Universiteits bibliotheek, Lip. 4, l. 71.
- 1604 m. liepos 30 d., Justaus Lipsijaus laiškas Eustachijui Valavičiui, Epistolarum selectarum centuria quarta. Miscellanea postuma. Antverpia: Ex Officina Plantiniana, 1607, 80–81.
- 1606 m. vasario mėn. Leono Sapiegos laiškas Justui Lipsijui, Leiden, Universiteits bibliotheek, Lip. 4, l. 199.
- Gerlo A., Vervliet H. D. L. *Inventaire de la correspondance de Juste Lipse 1564–1606*. Anvers: Éditions Scientifiques Érasme, 1968.
- Juszyński M. H. *Do Eufstachiego Wołłowicz, Myśli y zdania moralne z pism Justa Lipsiusza wzięte z dodatkiem jego listów pisanych do różnych Panów polskich*. Kraków: w Druk. Groblewskoy, 1808.

Vaidas Grinčalaitis

THE LETTERS OF EUSTACHIJUS VALAVIČIUS AND LEONAS SAPIEGA TO AND FROM JUSTUS LIPSIUS

SUMMARY. The spread of humanist ideas that had arisen across Europe also reached the intellectuals of the Grand Duchy of Lithuania. A close correspondence was maintained with one of the European humanists, Justus Lipsius. This article presents a biography of Lipsius and examines the particulars of his letters to and from two Lithuanian intellectuals: Eustachijus Valavičius, who later became the Bishop of Vilnius, and Leonas Sapiega, who was the Chancellor of Lithuania and later served as its Grand Hetman. The purpose of the article is to determine the significance of this correspondence in the context of intercultural relations between Lithuania and Holland. To explore this topic, two tasks were identified: first, to identify the role in these epistolary dialogues of the individuals thanks to whom the contact with Lipsius was established; second, to compare the fundamental similarities and differences of the language used in the letters. The letters written by Valavičius and Sapiega to Lipsius and the answer written by Lipsius to Valavičius, kept in the archives of Leiden University, are examined in the article. In addition, the characteristics of Lipsius's letters are detailed in the article and the history of the letters is reviewed. It is determined in the article that these correspondents who wished to write a letter to Lipsius made use of intermediaries who were well-acquainted with the humanist. Considerable attention is paid to such intermediaries in the letters. Moreover, when analyzing the letters, demonstration of very warm feelings is quite noticeable. It is claimed in the article that the correspondence with the Lithuanian intellectuals occurred relatively late in Lipsius's life, and his death ended the communication that had only just begun to develop with Lithuanian intellectuals.

KEYWORDS: Justus Lipsius, correspondence, letters, Eustachy Wołłowicz (Eustachijus Valavičius), Lew Sapieha (Leonas Sapiega).